

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2017, 21 (1): 759-766

Bilimsel Toplantı Değerlendirmeleri/ Symposium-Conference Reviews

İlahiyat Fakülteleri XIV. Tefsir Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Geçmişten Günümüze Tefsir İlimi: Konusu, Hedefi ve Sınırları Paneli (12-13 Mayıs 2017 Gaziantep)

İsmail Çalışkan *

Yıllardır devam eden Türkiye tefsir akademisyenleri, bu toplantıyı yıllık genel görüşme, müzakere ve yeni gelişmeleri paylaşma yolunda azimle devam ediyor. Bu amaçla bir yıl aranın ardından Gaziantep'te tekrar bir araya geldi. Program bir günlük bir çalışma ve ikinci gün sosyal etkinlikten oluşuyordu. 12 Mayıs Cuma günü saat 09'da Gaziantep Üniversitesi Mâvera Kongre ve Sanat Merkezi'nde başlayan program Okutman Adil Öztekin'in Kur'an tilaveti ile başladı. Protokol konuşmalarını İlahiyat Fakültesi dekan vekili Prof. Dr. Şehmus Demir, İlahiyat Fakültesi binasını yaptıran işadamı Abdulkadir Konukoğlu, Gaziantep Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Ali Gür, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkan Vekili Latif Karadağ yaptılar. Ardından Prof. Dr. Sadık Kılıç'ın sunduğu açılış konferansına geçildi.

Kılıç'ın konuşmasının teması, 'tefsiri, yani Kur'an'ı anlama, yaşama, hayata geçirme faaliyetini nasıl daha etkin hale getirebiliriz?' sorusu etrafında şekillenmişti. Ona göre, Hz. Peygamber ile başlayan tefsir, hayata, topluma ve tarihe yön veren bir işlev görmüştür. Bu işlev *te'vil* kavramı üzerinden anlatılabilir. *Tefsir* kelimesi, bilinen lügavi anlamı dışında kavramsal olarak yorumlama, açıklama ve hatta uygulamaya konu olan bir ilmi faaliyeti anlatır. Diğer bir ifadeyle

* Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı.
Professor, Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Theology, Department of Qur'anic Exegesis.
Ankara/Turkey (icaliskan25@gmail.com).

o, ilahi konuşmanın maksat ve muradını yorumlama anlamına gelir. Günümüze gelecek olursak *ıctihat, istinbat, istihraç, re'y* ve *te'vil* tefsirin yeni çağlarında çokça müracaat edilecek kavramlar olacaktır. Bunlar içinde özellikle *te'vil* unutulmuş ya da ötelenmiş bir kavram olmaktan çıkarılmalıdır. *Te'vile* bahse konu durumu kazandırmanın nasıl olabileceğini anlayabilmek için önce tefsir kavramının ne olduğuna göz atmaya ihtiyaç vardır. Bu maksatla Kılıç, çeşitli tanımlarını sıraladıktan sonra en kapsayıcı tanım olduğunu düşündüğü Ö. Nasuhi Bilmen'in tanımını okudu. Hocamız kendi zengin üslub ve bakış açısı ile tefsir kavramını kısaca açıkladıktan sonra yine tanımlarından yola çıkarak *te'vil* kavramını inceledi. Ona göre kelime ve terimsel anlamından hareket edildiğinde görülür ki *te'vil*, dinamik ve ileriye yönelik bir çabadır. Dolayısıyla gösterilmeye çalışıldığının aksine tefsir ve *te'vil* alternatif kavram ve işlemler değil birbirini tamamlayıcıdır. Dolayısıyla *te'vilin* üzerindeki küller silinmeli, şu anki tarihsel periyotta kutsanan değil insana dönük bir tefsir benimsenmelidir. Unutulmamalı ki yorum sadece kendisidir, başka bir şey değildir. Kur'an ile bugün amel edenler olduğu gibi gelecekte de nice nice yaşayanlar olacaktır, *te'vil* ise bu bağlamda her zaman kendi işlevini devam ettirecektir, ettirmelidir.

Saat 15.30'da başlayan öğlen sonrası programda önce Suriyeli Ahmed Aladdin gurubunun müzik dinletisi vardı. Ardından "Geçmişten Günümüze Tefsir İlimi: Konusu, Hedefi ve Sınırları" başlıklı panele geçildi. Lütfullah Cebeci'nin başkanlık yaptığı oturumda ilk tebliğ Ali Rıza Gül'e aitti. "Dini Bir Bilim Dalı Olarak Tefsirin Gerekliliği Sorunu" adlı tebliğinde Gül, son yıllarda tefsirin hüküm çıkarmaya müncer bir yönteminin bulunmadığı dolayısıyla da tefsirin bir ilim olmadığını iddia eden kimselerin varlığını belirterek başladı. Onlar tefsire gerek olmadığını da ileri sürerler. Bu iddialar yeni değildir, hakikati de yansıtmaz. Bilindiği üzere tefsire ilk zamanlardan itibaren A. b. Hanbel gibi mesafeli duranlar vardır. Onun "Şu üç şeyin aslı yoktur: Tefsir, melahim ve meğazi." sözü çok fazla dillendirilir. Fakat etrafındaki muhakkik alimler diyorlar ki imam bu sözle sahih olmayan rivayetleri kastetti ki doğruya bu daha yakındır. Yine "Sünnet Kur'an üzerine kadirdir/belirleyicidir, ancak Kur'an sünneti belirleyemez." sözünü duyan A. b. Hanbel, "Ben bu sözü söyleyemem ama sünnet Kur'an'ı beyan eder" derim. Onun bu sözünden anlıyoruz ki onun eleştirisi mutlak olarak tefsire değildir. Maturidi de tefsir-te'vil ayrımı yapar. Bu ayrımda tefsir dendiğinde ilk

olarak Peygamber ve sahabenin yorumu; ikincisi ariflerin manalarını bire indiren yorum; üçüncüsü de bütün kapsamıyla yapılan yorum. Maturidi tefsirin, manaları bire indirmek olduğunu söyler. Geçmişte ulemanın bu tür açıklamalarını tefsir ilminin olmadığına yormak mümkün değildir. Bu arada, ‘tefsir ilim değildir’ iddiasındaki ‘ilim’ kelimesine bakmak lazım. İlim nedir ki tefsir ilim olmasın! Bir şeyin ilim olması için öncelikle *bir alana hitap* etmesi lazımdır, tefsirin alanı Kur’an’dır. İkincisi ilmin *öz nitelikleri* olmalıdır ki tefsirin çoktur. Üçüncüsü bilim dalına ait *tertip* ve *tasnifinin* olması lazımdır, tefsir bu bakımdan da çok zengindir. Dördüncüsü bir *yönteminin* olması gerekir ki, tefsire en çok bu açıdan itiraz edilir. Dört başı mamur bir Tefsir usulü eserimiz yok. Yeni yazılan eserlerin de İsmail Cerrahoğlu’nun eserini aşmadığını görürüz. Zerkeşî ve Suyutî, günümüzdeki eserlere taşınırsa usul eleştiri olmaktan çıkar. Beşincisi o ilmin bir *terminolojisi* olmalıdır; İslam ilimleri içinde en geniş literatüre tefsir ve tefsir eserleri sahiptir. İlimin bir de *gayesi* bulunmalıdır; tefsirin gayesi Allah’ın kitabını açıklamaktır. Yedincisi onu ilmi bir disiplin haline getirecek akademik disiplinin bulunması lazımdır. Bilindiği gibi Hz. Peygamberden beri İslam ilim kültür tarihinde en yaygın faaliyet tefsirdir, ilk mektep de onunla ilgilidir. Dil izahlarına bile tefsirdeki kadar girilmez. Görüldüğü gibi tefsir, sıralanan kriterleri sağlamıştır. Hasılı o bütün alanları ile başlı başına bir ilim dalıdır ve gereklidir.

Muhammed Çelik ise “Kur’ân’ın Anlam Haritası”nı ele almıştı. Ona göre, yakın zamanlarda nüzul ortamına gitmenin Kur’an’ı anlamaya yeteceği algısı oluşturulmuştur. Halbuki anlamayı gerçekleştirmek için daha birçok husus vardır. Örneğin Kur’an’da peygamberler arasında isim ve müsemma ortaklığı vardır. *Müslim* kelimesi bütün peygamberlerde ortaktır. Müsemmaya gelince kısaca şöyle diyebiliriz: *...شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ (Şûrâ 42/13); قُولُوا أَمَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ (el-Bakara 2/136)* gibi ayetlere göre peygamberler müsemmada yani hükümlerde de ortaklar, bu temel hükümler bütün kitaplarda vardır. Çelik peygamberlerin getirdikleri ahkamda ortak olduklarını gösteren bu iki ayetten başka bazı ayetleri de sıraladı. Kur’an’ı anlamının bir şartı da işte bu ortak hususları anlamaktır. Çelik’e göre Kur’an’ın anlam haritasını belirleyen özelliklerden birisi de Arabiliktir. Bir diğeri mecazdır. Mecaz Arapça’yı kullanan hayatın şartlarını yansıtır.

Kur'an'da ise anlamı dış dünyadan bağlantılarla anlama imkanı verir. Bu yüzden Şerif er-Radi kitabında mecazları geniş bir şekilde ele almıştır. Kıssalar da manaları kavramada yardımcı unsurlardan birisidir.

Son tebliği Gıyasettin Arslan sundu. Arslan, "Tefsirin Hedef ve Sınırları Açısından Keşşaf Tefsiri" başlıklı tebliğinde, büyük müfessir Zemahşerî'nin Keşşaf adlı eserinden Bakara suresinin tefsirini incelediğini, bu incelemede Zemahşerî'nin tefsirin hedef ve sınırlarını aşan yönlerini tespit etmeye çalıştığını belirterek başladı. Onun tespitlerine göre Zemahşerî, şu bakımlardan tefsirde hedef ve sınırı ihlal etmiştir: 1. İdeolojik ve mezhebi yaklaşım sergilemesi. O en orijinal tefsirlerden birisi olmasına rağmen örneğin *فَلْنَا اهبطوا منها جميعا*... (Bakara 2/38) ayetinde böyle bir yaklaşım sergiler. Ali imran suresi 18. ayetinde ru'yet ve teşbihi caiz görenlerin İslam'la alakalarının kalmadığını söyleyerek itizali ideolojisini öne çıkarmıştır. 2. Çok ihtimalli tefsir yapmıştır. Bu güzel bir tarzdır ama 'böyle de denildi' dediği yerlerde ölçü aşılmaktadır. *وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ* (Bakara 2/124) ayetinin yorumunda altı ihtimalden bahsediyor. Bunlardan birisi de ayetin müteşabih olmasıdır. Aslında bu ayet müteşabih değildir ama Zemahşerî bu yola gidiyor. 3. Bağlama dikkat etmemek. 4. Kelami istidlalde hata yapmak. 5. Dinler tarihinden habersiz olmak. 6. Fıkıhçı bakış eksikliğinden kaynaklanan hata. Nisa 115'i icmaya delil sayması böyledir. 7. Salt lügavi tefsir yapmadan kaynaklı hedef ve sınırları aşması.

Panelin ardından Necmettin Gökkır, İstanbul merkezli Kur'ân ve Tefsir Akademisi ve Faaliyetleri'ni anlattı. Kur'an ve Tefsir Akademisi, 2008 yılından beri kendi ilgi alanına giren faaliyetlerini sürdürmektedir. Şimdiye kadar çeşitli bilimsel toplantılar yapan akademi, 2016 yılından itibaren yolun başındaki akademisyenler ve akademik çalışma yapanlar için dar çerçeveli eğitim-yetiştirme programları düzenlemeye başladı. Gökkır, bu tür çalışmalarını artarak ve farklılaştırarak devam ettirmeyi planladığını vurguladı.

Kısa bir aranın ardından 17.30'da tefsir derslerinin ve Tefsir Anabilim Dalının sorunlarının görüşüldüğü Koordinasyon oturumuna geçildi. Oturum başkanı Celal Kırca bugüne kadarki toplantılarda tefsir dersleri hakkında yapılan müzakere ve çalışmalarını dile getirdi. Bu çalışmaların bir ürünü olarak ortaya çık-

miş olan müfredat çalışmalarının neticelendiğini ve tanıtımının yapılacağını duyurdu. Müfredat çalışmalarına 2016 yılında Ankara'daki toplantıda karar verilmiş ve bir heyet tespit edilmişti. Komisyon dört kitap müfredatı belirlemişti. Müfredat tanıtımını İsmail Çalışkan ve Talip Özdeş yaptı. Buna göre Talip Özdeş, İbrahim Görener, İsmail Çalışkan, Abdulhamit Birışık, Musa Bilgiz, Zülfikar Durmuş, Zekeriya Pak, Ömer Kara'dan oluşan komisyon 1 Ekim 2016 ve 11 Şubat 2017 tarihlerinde Ankara'da iki çalıştay yaparak müfredat taslağı oluşturdu. Bugüne kadar yapılan koordinasyon toplantılarındaki müzakereler ve Tefsir Dersleri Genel Yeterlilik ve Ölçütlerini Belirleme Komisyonu'nun çalışmalarının hasılası olan müfredatın hareket noktası ve mantığı şu esaslara dayanıyordu:

- * Mevcut ihtiyaçları gözetmek
- * Kuşatıcılığı sağlamak
- * Yeni bakış açısını yansıtmak
- * Sürdürülebilir ve gerçekçi bir müfredat olmasını hedeflemek
- * Bütün tefsir dersleri arasında bütünlüğe ve tutarlılığa ulaşmak
- * İlahiyat eğitimi için çatı müfredat olmak

Müfredatın muhtevasına gelince Tefsir Usulü, başlangıçta kavramsal çerçeve ve kısa bir Kur'an tarihi verildikten sonra yöntem konusuna şu ana başlıklarıyla genişçe yer verilmektedir:

-Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Yöntemi

1. Anlama ve yorumlama
2. Kur'an'ı anlama ve yorumlamada Ulumu'l-Kur'an
3. Doğru anlama ve yorumlama ilkeleri

-Tefsirde Yorum Farklılıklarının Nedenleri

1. Kur'an metninden kaynaklanan nedenler
2. Öznellikten kaynaklanan sorunlar

Tefsir Tarihi de Hz. Peygamber dönemi, sahabe ve tabiin asrında tefsirin ardından tedvin dönemine yer verilmektedir. Sonraki tarihi seyir de "Tefsirin

Gelişim Dönemi” ve “Çağdaş Dönemde Tefsir” olmak üzere iki ana dönemde ele alınmıştır.

Tefsir I’de tarihi seyre göre meşhur bazı müfessirler ve tefsirleri tanıtılırken Tefsir II’de meslek ve tarzlara göre tefsir anlayışları ve tefsir örneklerine yer verilmektedir. Tefsir I ve Tefsir II’de metin okuma hedeflendiği için her tefsirden örnek metinlere de yer verilmektedir.

Değerlendirme Oturumu’nda hocaların toplantının tümü üzerinde fikir beyanları oldu. Başkan Nasrullah Hacımüftüoğlu, tefsirin ilimler arasında merkezi konumda ve söz harikası olduğunu söyledi. İlk olarak söz alan M. Sait Şimşek, ‘Müfessir kimdir?’ sorusu üzerinde durdu. Ona göre, geçmişte mezhepler müfessirler üzerinde baskı kuruyordu, günümüzde de müfessirin muhafazakar ayarı yapılıyor. Söz konusu ayarda müfessirin ne bilmesi gerektiği şartlar sıralanır. Örneğin klasik ilimleri öğrenmek bunların başında gelir. Bu ilimler içinde sayılan Nasih ve Mensuh da vardır. Halbuki benim lügatimde nasih mensuh yok ki, bana ne fayda sağlasın. Nesh var ama Kur’an’da mensuh bir şey yok. Ben bağımsız anlamayı tercih ederim. Belki Kur’an’ı doğru anlamayı engelleyici unsurlara (mezhep, siyasi, milliyetçi vs.) tefsir usulünde yer verilmeli. Kur’an’ı kendi bütünlüğü içinde anlamazsak her türlü akım ve fikir çıkar. Bu ise bizim toplumumuzun kabul etmediği bir şey. ‘Tefsir ilim midir değil midir’ gibi fikirler, modern dönemin iddiasıdır. Ben de böyle iddialar ileri sürenlerin yaptıkları işe ilim demem. Bu olacak şey değildir. Ben kişisel birikim ve hür fikirleri birleştirerek tefsir yapmadan yanayım. Günümüzde birbirimizi çekiştirme yerine Kur’an’ı tefsir edelim, geçmiş ilmi birikimden yardım alalım.

Lütfullah Cebeci, ‘sonraki toplantılarda “Kur’an’ı nasıl yaşayacağız” başlığı olacak mı?’ sorusu ile başladı. Çünkü yapılan toplantılarda hep Kur’an’ı anlamakla uğraşyoruz, anlayamadık mı ki bu konuya bu kadar çok yer veriyoruz. Cebeci, tefsir akademisyenlerinin sayısının çoğalması nedeniyle ağırlama işinin ağır bir yük olduğuna değindi. Yükü hafifletecek arayışlara girilmesi önerisinde bulundu. Bir de toplantılara gelip bir görünmek değil baştan sona takip etmeye gösterilmesi uyarısı yaptı.

Bilal Gökçür'a göre tefsir akademisyenlerinde sayısal ağırlık gençlere geçmişti. Bu nedenle daha çok onlara yönelik şu mesajları verdi: 1. Nesiller arasındaki mukayese yapılır. Yeniler şu açıdan eksik vs. denir. Genç tefsir akademisyeni arkadaşların yabancı dile ve modern kaynaklara hâkim, Arapça noktasında şanslıdır. Akademik noktada daha bilimsel bakıyorlar. 2. Biz tefsir yapmak üzerinde konuştuk, bu bizim kimliğimizle alakalı. Burada tefsir yapmaktan çok tefsir akademisyeni olmak durumu var. Böyle olduğu zaman Sait Şimşek hocamın bahsettiği hürriyet vs. gelir, gelmelidir. 3. Akademik aşamaları ciddiye alarak bu iş yürütülmelidir. Kur'an'la muhatap ederek, usul ve yöntemle, tefsir tarihi ile öğrenciler yetiştirmeliyiz. 4. Tezlerde (lisans, lisans üstü, doçentlik) sorun merkezli çalışmalar yapmıyoruz, yapmalıyız. Çünkü akademik çalışmalarımız ile sorunlarımız ayrı ayrı duruyor, bu alana da ilgi duymalıyız. 5. Lisans, lisansüstü derecesinde eleman yetiştirecek hocaları atarken liyakata ve ehliyete önem verilmelidir.

Son konuşmacı Mesut Okumuş ise felsefi tefsir üzerinde çalışmış birisi olarak, o zengin ve iftihar edeceğimiz mirasa sahip ve onların talebeleri olduğumuza işaret ederek başladı. Son yıllarda İslam dünyasının ülkemize bir teveccühünün olduğunu ancak zihninde şu sorunun yer ettiğini söyledi: Acaba bu teveccühe hazırlıksız mı yakalandık? Çünkü, ona göre, ilahiyat camiasında dil, ilmi donanım bakımından eksiklikler vardır. Ayrıca mevcut birikimi sinerjiye çeviremememe gibi bir sorun ortadadır.

Başkan Hacımüftüoğlu son olarak Hakkari Üniversitesi rektörü Ömer Pakiş'e söz verdi. Pakiş teşekkür ve tebrik dilekleri ardından, dile getirilen sorunlar hakkında şu tespitini paylaştı: Eğer gerekli donanıma sahip olunursa başta tefsir alanındakiler olmak üzere birçok engelin aşılacağı kesindir.

Toplantı Tertip Heyeti başkanı ve Gaziantep Ü. İlahiyat Fakültesi Dekan vekili Şehmus Demir teşekkür konuşması ile toplantı kapandı. Şehmus şu noktalara değindi: Çok programa katıldım, bugünkü kadar mutlu olmadım. Belirtmekten geçemeyeceğim husus şudur: İslam dünyasının çoğu yerinde yokuz. Çokça yardım ediyoruz ama fikri dönüşüme katkı yapacak bir çabamız yok. Eğer buradaki çalışmalarımızı oralara aktarabilseydik fikri bakımdan bu kadar sert karşı karşıya gelmezdik.

Şehmus Demir'in de çeşitli vesilelerle belirttiği gibi bu yılki program kısa tutulmuştu. Bunun en başlıca amacı hocaların tanışması ve kaynaşmasının hedeflenmesiydi. Gerçekten de toplantının ilmi kısmının kısa olması en çok konuşulan ve bir o kadar da takdir edilen yanlarındandı. Çünkü her seferinde belirtildiği gibi bu toplantıların asıl hedeflerinden birisi de tefsir akademisyenlerinin tanışması aralarında ünsiyet ve ülfet kazanmaları; tefsir ilminin belli başlı meselelerinin tefsir camiası arasında müzakere edilmesi; yeni yetişenlerin tecrübeli hocalardan yararlanmaları, yine gençlerin makale ve tezleri konusunda danışma ve müzakerelerde bulunmalarının sağlanması idi. Bu toplantıda gerek oturum aralarında, gerek yemek ve çay fasıllarında ve gerekse ikinci günkü gezilerde bu gayenin daha fazla gerçekleştiğini gözlemlediğimi ifade edebilirim. Şahsen ben en yirmi arkadaşımızın yüksek lisans, doktora veya doçentlik tezi hakkında görüşlerimi ve tecrübelerimi paylaştım.